Illés György

Anyámat is akasszák mellé!

Szokatlan csend követte az Új Írás 1963. évi januári számának megjelenését, amelyben Lengyel József *Elejétől végig* című hosszabb önéletrajzi elbeszélésével – az *Igéző*-ciklus még ismeretlen darabjával – találkozhattak a folyóirat olvasói. Az író a sztálini koncentrációs táborok félelmetes világát mutatta be, sokkoló hatású tárgy- és tényszerűséggel, vallomásos líraisággal és megrendítő epikai erővel.

Néhány nap múlva csörrent a telefon. Alighogy fülemhez tartottam a kagylót, már hallottam is a jól ismert mély hangot. Aczél György hívta apámat. (Egy-egy szám megjelenése után mindig közölte, kiket mivel bántott meg a lap. Eleinte többnyire ezzel kezdte, csúfondárosan és kajánul, olykor fenyegetően: „Új Írás – új sírás! ...” Ezt követték egyre szigorodó, sőt időnként goromba kritikai megjegyzései, majd intelmei, kívánságai.)

– Megint nagy bajba kevert az Új Írásával! – hallottam az üvöltést, amikor átadtam apámnak a kagylót. – Maga Kádár János kérdezte tőlem felháborodva, hogy ki az az ember, aki közölni merészelte Lengyel József elbeszélését a szovjet lágerekről? Én megmondtam neki, hogy Illés Lajos, az Új Írás főszerkesztője, akit mi neveztünk ki több mint két évvel ezelőtt, és megbíztuk a munka vezetésével és mindenért felelőssé tettünk. *Azonnal le kell váltani* – szakított félbe indulatosan. *Ez nagyon kínos lenne* – válaszoltam –, *mert az írók bíznak benne. A legnagyobbak is. Illyés Gyula, Veres Péter, Tamási Áron…* Elmondtam még azt is, hogy számos sokáig hallgató s vívódó költő és író a maga lapjában szólalt meg újra, vagy itt kezdett el ismét rendszeresen publikálni. Benjámin László, Örkény István, Juhász Ferenc, Nagy László… Megemlítettem, hogy maga hozta vissza a börtönből kiengedett Déry Tibort az irodalomba. Ő azonban megint közbevágott: *Akkor is el kell távolítani a folyóirat éléről! Sőt az egész sajtóból!* Én akkor kijelentettem, hogy a maga leváltása éppen most nem aktuális. Majd, később… *Hát jó. Legyen. Szigorú felelősségre vonását és megbüntetését kérem, s várom, hogy észre térjen, ha tud* – Látja és érti már, ugye, hogy alig tudtam megvédeni magát és a lapot. Most pedig sürgősen írjon egy részletes igazoló jelentést erről a közlésről. Feltétlenül legyen benne, hogy én még tavaly, idejében figyelmeztettem, és kértem magát az ilyen tárgyú írások közzétételének mellőzésére. Maga persze nem engedelmeskedett nekem. Fegyelmi büntetést kap. Ezzel, remélem, megússza most, és főszerkesztő maradhat. Várom az igazoló jelentést.

Mindezt egy szuszra mondta el Aczél György. Egyetlen szóhoz se engedte jutni apámat, olyan hangos volt, hogy mindent hallottam. Igaz, mit is mondhatott volna apám? És ha igen, akkor meg minek… Kattant a telefon. Könyörtelenül letette a kagylót.

Az igazoló jelentést apám küszködve, de megírta. Minő naivitás!

Néhány nap múlva, 1963. január végén Pécsett rendezték meg a *Fiatal Költők Konferenciáját*.

Apám elárulta, hogy már az első este, a szállodában feltűnt, hogy egyes fiatalok milyen fölényesen viselkednek vele szemben. Lenézők, sajnálkozók vagy éppenséggel támadók olyanok is, akiket régebben támogatott, pártfogolt. Elbizonytalanodott. Ezek talán tudnak valamit róla, amit ő még nem? Éjszaka rossz sejtelmek gyötörték.

Másnap reggel a konferencia megkezdésére várva szinte teljesen magányosan állt a nyüzsgő folyosón, a Városháza tanácsterme előtt. Alig jött oda valaki hozzá, hogy néhány szót váltson vele… Egyszer csak megjelent előtte Szirmai István, az MSZMP Politikai Bizottságának tagja, a Központi Bizottság titkára, félig mellette, félig mögötte Aczél Györggyel. Szirmai apám köszönését se fogadta, s mint egy gőgös nagy-úr vetette oda:

– Keresem magát, hogy lelőjem! – Majd feleletet sem várva, elfordult, és ment tovább. Aczél nem szólt egy szót sem, de úgy nézett apámra, hogy szegény szinte megdermedt. Később pedig tudomást se vett róla, bárhogy is kereste vele apám a kapcsolatot. Elkeseredett. Még az is megfordult a fejében, hogy innét már nem az Új Írás főszerkesztőjeként tér haza. Hiszen maga is tanúja volt nemrég az Írószövetségben, amikor Tolnai Gábor Szirmai István előadásának egy kurta megjegyzéséből értesült róla, hogy többé már nem ő a *Kortárs* felelős szerkesztője, hanem Király István.

Az apámnak szánt pisztolylövés azonban itt, Pécset még nem dördült el.

1963 májusának vége felé egyre sokasodtak a tiltakozások Juhász Ferenc *József Attila* sírja című költeményének közlése miatt. A felülről apámra zúduló hivatalos bírálatok csak növelték balsejtelmeit. Még öt hónap sem telt el Lengyel József *Elejétől végig* című önéletrajzi elbeszélésének publikálása óta, amely olyan bajba sodorta apámat, hogy alig tudott kimászni belőle, s máris itt volt az újabb próbatétel. Özönleni kezdtek a szerkesztőségbe a tiltakozó levelek, sűrűsödtek a felháborodott telefonhívások is. Főleg a költői képeket, ezek egy részének „trágárságát" kárhoztatták. Mikor apám már kellően kétségbeesett, Aczél György felrendelte minisztériumi rezidenciájára. Mindig személyesen szokott telefonálni neki, de most a titkárnőjével üzent.

– Mondja, miért vetemedik maga olyan költemények közlésére, melyek alkalmat adnak Juhász Ferenc megtámadására? – förmedt apámra, mihelyt belépett a szobájába.

Apám magyarázkodni próbált. Felolvasta József Attila húgának, Etunak a levelét is, melyet a költőnek írt:

Nagy meghatódottsággal olvastam „József Attila sírja" című szép verset az „Új Írás"-ban. Köszönöm ezt a verset a magam és a körülöttem lévők nevében. Hiszem, hogy mindazok, akik féltve szerették Attilát, örülnek a versnek, melyből kiáradó tiszta érzés többet mond, mint száz elhervadt koszorú Attila emlékművén…

De Aczél ezután is csak ugyanoda tért vissza:

– Miért nem húzta, vagy húzatta ki legalább a vaskos képeket, a trágár kifejezéseket?

– Mert a szerzők szövegéből én egy szót sem húzhatok. És főleg nem a tudtuk és a beleegyezésük nélkül, akaratuk ellenére.

Aczél felállt, mint aki befejezettnek tekinti a kihallgatást. Apám már az ajtóhoz közeledett, amikor utána szólt:

– Nem ajánlom, hogy még egyszer ilyen támadások érjék Juhász Ferencet. Magát teszem felelőssé érte. Azt is hallottam, hogy Kodolányinak egy olyan regényéből készül közölni, amelyre nem akad kiadó. A maga helyébe most ezt is kihagynám, akárcsak Juhász Ferenc új verseit. Érti már? Magát teszem a legszigorúbban felelőssé érte. A *József Attila sírjá*-ról pedig még védelmező kritikát se közöljön.

Ezek után Juhász Ferenc is megneheztelt. Alig akarta elhinni, hogy apám senkit nem talált az írók és kritikusok között, aki mellé állt volna e nehéz helyzetében.

A *József Attila sírja* – kiemelkedve a támadások és a gyűlölködések örvényéből – végül is megkapta a méltó elismerést. Apámnak azonban Lengyel József *Elejétől végig*-jének publikációja után Juhász Ferenc versének első közlése – egy újabb tragikus vétségévé vált.

Még szeptember elején apám tudomást szerzett arról, hogy Déry Tibornak egy új regénye hever az íróasztalfiókjában. A hírhozók azt is elmondták, hogy nem adja oda senkinek. Apám felhívta a lakásán, és kérte, hogy mutassa meg neki ezt a regényt.

– Csak nem a *G.A. úr X-ben*-re gondolsz? Tudod te, hogy én ezt a börtönben írtam 1958–60 között? Nem félsz tőle, te törvénytisztelő főszerkesztő? – kérdezte kajánul.

Apám később elmesélte nekem, hogy csakugyan félt. De azért elhozta tőle a kéziratot. Aggodalma csak tovább növekedett, amikor elolvasta ezt a különös, utópisztikus regényt. Látta problémáit, de fel-

fedezte nagy értékeit is. Rászánta magát, hogy közöl belőle néhány részletet. Csak annyit kért Dérytől, hogy írjon hozzá egy előszót, mely félreérthetetlenné teszi írói törekvéseit.

– Most már elárulom – mondta –, hogy ezt a művemet több nyugati kiadó is kérte, de én nem adtam oda egyiknek sem. Azt akarom, hogy itthon jelentessék meg először, a magyar olvasóknak. Te vagy az első, aki a hazaiak közül a közlés komoly szándékával érdeklődött iránta.

A vádaskodó, éles kritika ezúttal sem maradt el. A Népszabadság kritikusa együtt marasztalta el Csoóri Sándor *Kubai útinaplój*ával, melynek részleteit a szeptemberi számban kezdte apám közölni.

Illyés Gyula egyik este felhívott minket odahaza. Csak ennyit mondott:

– Lajos, Te nagyon szereted ezt a folyóiratot. A régi szerkesztő mondja neked, hogy nem érdemes ennyire ragaszkodni hozzá. Nincs hűtlenebb szerető nála. Úgy otthagyja az embert, mintha sohasem látta és ismerte volna.

– Miért mondod ezt nekem? – kérdezte apám elkomorodva.

– Csak éppen eszembe jutott, amikor megláttalak a tegnapi fogadáson. Beszélni akartam veled, de nem voltál egyedül. Gondolkozz el rajta, amit az előbb mondtam. Magaddal is törődhetnél végre!

Apám értetlenül mesélte el nekünk a családi asztalnál, hogy mit mondott Illyés.

Sajnos, nem hallgatott rá.

Nemsokára megint viharba került. Az Új Írás 1964. februári számában közölte Weöres Sándor *Antik ekloga* című erotikus versét. A költő az ógörög és a latin költészet szellemében, kivételes művészi erővel ábrázolta a zsenge fiatalok bájosan ügyetlen szerelmi nászát. Weöres választotta ki és küldte el régebben más versekkel együtt, amelyek közül egyet már lehozott a lap. 1963 decemberében apám szerkesztőtársával, Váci Mihállyal egyetértésben úgy döntött, hogy közzétehetnek egy újabb Weöres Sándor költeményt. Politikai szempontból a viszonylag legszelídebbet szemelték ki. Ez volt a rövidesen híres-hírhedtté vált *Antik ekloga*.

Az Új Írás ez idő tájt már 13 400 példányban jelent meg. Így könnyű volt országossá növelni a felháborodást. A napisajtó nagy szerepet vállalt ennek felszításában a közölt levelekkel és támadó cikkekkel. Áradtak a Dorottya utcai szerkesztőségbe a levelek és a telefonhívások. Akadtak köztük helyeslők, együttérzőek, melyek védelmükbe vették az *Antik eklogá*t. Nagy többségük azonban felháborodva ítélte el a költeményt. Apám megkérdezte néhányukat: ismerik-e az Új Írást. Többen őszintén megmondták, hogy nem, sőt azt is elárulták, hogy magát a verset sem olvasták, de jönnek hozzájuk az emberek, és kérik, hogy emeljék

fel a szavukat ellene. Az Írószövetségben még az is elhangzott, hogy e Weöres-vers közlésével az „imperializmus behatolását" és „fellazító politikájának érvényesülését" segítették elő a lapszerkesztők. A hírhozók szerint egy tudós akadémikus nyilatkozott így. Az írók közül Karinthy Ferenc állt a vers mellé a Magyar Nemzetben megjelent *Meddig érhet a szoknya?* című cikkével. Vargha Kálmán irodalomtörténész az olvasói leveleket és más megnyilatkozásokat elemezve szállt szembe a félelmetes tömeghisztériával.

1964. március 13-án meghívták szüleimet a Parlamentbe egy fogadásra. Apámat meglepte ez a gesztus, mert ilyen előkelő rendezvényre még sohasem volt hivatalos. A dúsan terített asztalról éppen anyám tányérjára rakta a hidegsültet és salátát, amikor váratlanul feltűnt mellettük Szirmai István, az akkori idők legnagyobb hatalmú ideológusa és vezető politikusa. Odalépett apámhoz és azt mondta:

– Magát már keresem, mert magát fel kéne akasztani.

– Miért? – kérdezte apám megrökönyödve.

– Azért, mert magának el van ferdülve az ízlése.

– Csak nem Weöres *Antik eklogá*jára gondol Ön is?

– De, éppen arra, meg még sok másra is.

– Akkor engem is húzzon melléje, ha a férjemmel ezt akarja csinálni! – szólt közbe elszántan az anyám.

– De hát neki el van ferdülve az ízlése, ha ilyen verseket közöl, amin az emberek így felháborodnak. Miért nem maga szerkeszti inkább a lapot?

– Mert én a pedagógiához értek, az irodalomhoz pedig a férjem ért.

– Miért nem mondják meg már egyszer, mi a kifogásuk ellenem? – tört ki apámból elég indulatosan. – Milyen problémákat látnak? Mit szeretnének? Lehet, hogy van, amin tudnék segíteni…

Ez az önérzetes hang láthatólag meghökkentette Szirmait. Maga elé meredt, majd szúrós tekintettel apámra nézett, és csak ennyit mondott:

– Jöjjön el hozzám a jövő héten, szerdán délelőtt tíz órára.

A megjelölt időpontban ott volt apám a hivatalában, de a titkára közölte vele, hogy a főnöke nem ér rá. Azt az üzenetet hagyta, hogy ne hozzá menjen, hanem más valahová, ahol már várnak rá.

Ott kereken tudomására hozták, hogy olyan szerkesztői koncepciót képvisel, amely nem vihető tovább, mert nem egyeztethető össze a párt irányvonalával. Változtatni kell rajta, de ezt a feladatot már másra bízzák.